

معرفی :

کتاب حاضر شرحی است بر بعضی از ابیات کتاب " جوهر الذات " که در جلسات متعدد درسی و در طول چندین سال، ارائه شده است.

کتاب نفیس " جوهر الذات " با شیوه تغزلی، در صدد آشکار ساختن برخی از " اسرار طریقت " است. وقتی شیخ عطّار از " جوهر یا گوهر ذات " سخن می گوید: پرده برداشتن از این معنا را اراده کرده که: " گوهر ذات الهی در درون انسان حضور دارد " و...

کنون عطّار گفتی جوهر ذات حقیقت بود کُل با جمله ذرات

و آن گاه که سخن از " خدا شدن آدمی " است مقصود؛ زائل شدن منیت انسان است تا راه وصول به کمال هموار گردد:

خدا گردی ویابی جمله در خود شوی فارق یقین از نیک و هر بُد

در این جاست که: آدمی عالمی را که تا قبل از آن بیرون از خود تصوّر می کرد در درون خود حاضر می بیند و...

دو عالم در تو و تو در دو عالم تو را مخفی است اسرار اندرین دم

پیش گفتار

کتاب نفیس جوهر الذات از جمله آثار گرانقدر عارف بزرگ شیخ فریدالدین عطار است که برخی از نویسندگان بدون آنکه از محتوای معنوی آن به خوبی آگاه باشند به استناد برخی دلایل ضعیف ظاهری در صحت انتساب آن به شیخ عطار تردید کرده‌اند. حال آنکه اگر کسی با احوال و اندیشه‌های عارفانه آن عارف بزرگ آشنا و مانوس باشد به خوبی درمی‌یابد که محتوای کتاب جوهر الذات نه تنها از سایر آثار شیخ که مسلم دانسته شده است کم و کاستی‌ای ندارد، بلکه از آن جهت که شیخ عطار در صدد کشف اسرار عرفانی در این اثر بوده، برخی از مطالبش گرانسنگ‌تر از سایر آثار او است. آثار مشهور شیخ عطار جز کتاب تذکره الاولیاء که در آن به شرح احوال و سخنان مشایخ صوفیه پرداخته است، جنبه تعلیمی و تربیتی عارفانه دارد، در حالی که کتاب جوهر الذات از یک سو برخوردار از شیوه تغزلی و عاشقانه است و از سوی دیگر در صدد آشکار ساختن برخی از اسرار طریقت است که البته فهم دقیق و درست آن جز برای اهل معنا میسر نخواهد بود. چنانکه شیخ در مقدمه کتاب تذکره الاولیاء یادآور می‌شود، سخنان اولیاء و مشایخ طریق هم چون سرپوشی است که بر روی معانی آن نهاده شده است و آن معانی جز برای اهل آن قابل کشف نیست. وقتی شیخ از جوهر یا گوهر ذات سخن می‌گوید در صدد آشکار ساختن این معنا است که گوهر ذات الهی در درون و باطن انسان حضور دارد و انسان از این حقیقت غافل است. در واقع شیخ با طرح این موضوع در صدد کشف سر آیه کریمه ﴿و هو معکم اینما کنتم﴾ است. وقتی شیخ از خدا شدن انسان سخن می‌گوید، نه به معنای آن است که انسان تبدیل به خدا می‌شود، بلکه مقصود زائل شدن منیت انسان است که با زائل شدن آن دیگر انسانی در میانه نیست و آنچه باقی می‌ماند خداوند است که از طریق یک جلوه و نمایش خاکی حضور خود را در عالم کثرت اعلام می‌کند. و این همان معنای آیه کریمه ﴿کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذوالجلال و الاکرام﴾ و آیه کریمه ﴿کل شی هالک الا وجهه﴾ است.

گاه شیخ از انسانی سخن می‌گوید که عین ذات خداوند است و این نه بدان معناست که این انسان خداست بلکه مقصود آن است که آنچه که در ذهن انسان به عنوان ذات خداوند تصور می‌شود، انسان کُل است که جلوه ظاهر او کامل اسماء و صفات الهی است. زیرا حق متعال قبل از تجلی و ظهور هیچ‌گاه به ادراک و معرفت انسان در نمی‌آید، که این همان معنای «الله اکبر» است و پس از تجلی نیز بصورت انسانی ظاهر می‌

شود که باطن او مجموع همه اسماء و صفات الهی است و این همان معنا است که فرمود: «نحن اسماء... الحسنى».

یکی دیگر از اسرار مکشوف در این کتاب آن است که انسان وقتی به کمال برسد درمی یابد عالمی را که تا قبل از آن بیرون از خود تصور می کرد در درون خود او حضور و جریان دارد.

معانی ای را که با اختصار از آن سخن گفتیم اگرچه قابل طرح به شیوه عقلانی خاصی است که در شرح این اثر و سایر آثار شیخ گاه گاهی بدان اشارت داشتیم، اما شیخ را در این کتاب کاری با استدلال عقلانی نیست بلکه به زبان کشف و دریافت شهودی خویشتن از آن ها سخن می گوید و جان طالب معنا را از شراب معرفت و عشق سیراب می کند. نیز در برخی ابیات شیخ عطار از ناتوانی خویش در ایام پیری سخن به میان آورده است و از غم خواری و اسیری به عنوان ویژگی این ایام یاد کرده است، که این می تواند بهترین توجیه برای عدم استحکام این منظومه در برخی از ابیات باشد.

شیخ عطار در هیچ یک از آثار خویش به اندازه این اثر بر ضرورت رعایت شریعت تاکید نورزیده است. در این کتاب شریعت مقدمه طریقت و هر دو از لوازم وصول به حقیقت به شمار آمده است.

یکی از مشکلات این کتاب عدم وجود نسخه تصحیح شده از آن است و همین مطلب فهم برخی از ابیات را مشکل و گاه غیر ممکن ساخته است. امید است در آینده به همت برخی از اهل ادب، در صورت یافت شدن نسخه های مختلف، این مهم میسر شود.

کتاب حاضر شرحی است بر برخی از ابیات کتاب جوهر الذات که در جلسات متعدد درسی در طول چند سال ارائه شده است. برخی از ابیات با شرحی کوتاه و برخی دیگر بدون شرح آمده اند. زیرا یا نیاز به شرح نداشته اند و یا شرح آن ها در ابیات مشابه در درس های قبل آمده است. تکرار برخی از مطالب نیز به اقتضاء طرح مطالب در طول چند سال است که امیدواریم نه تنها موجب ملال نگردد بلکه خواننده را به فهم دقیق نزدیک تر کند.

آماده شدن این اثر برای چاپ مرهون زحمات برخی از دانش پژوهان است و امید آن می رود که خداوند آنان را مورد عنایت خاص خود قرار دهد. شاید که صاحب دلان را این اثر فایده تی بخشد و حق تعالی را موجب خشنودی گردد.

حسین لاشیء

بهار ۱۴۰۲